

УДК 81'374=112.2=161.2+81'374=161.2=112.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-29>

Наталія ЛЮБЧУК,
orcid.org/0000-0003-1178-3971
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) *Stiefmuetterchen1989@gmail.com*

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено витоки німецько-української та українсько-німецької лексикографії і особливості її розвитку в ХІХ – першій половині ХХ століть. Встановлено, що цей період можна розділити на два етапи: перший етап – середина ХІХ ст. – 1918 р., другий етап – 1918–1949 рр. Для першого етапу характерне видання загальномовних і словників правничих термінів на теренах Західної України, Німеччини, Австрії, що позначилося як на ідентифікації української мови як руської, так і на характері лексичних одиниць: в українській частині часто представлено так зване «язичіє», характерне для українських земель, що входили до складу Австрійської і пізніше Австро-Угорської імперії. Словникова стаття окрім власне відповідників містить мінімальні граматичні характеристики. Першу спробу зблизити західно- і східноукраїнський правопис зробили С. Желехівський (1886) і В. Кміцькевич (1912). Ці два словники стали помітним досягненням першого етапу.

Для другого етапу характерна активізація лексикографічної роботи. «Німецько-український словник» І. Шаровольського (1929) став першим, виданим у Східній Україні. В цей період виходять також термінологічні словники, переважно як проєкти або додатки до перекладених монографій. Незважаючи на перенесення основної роботи з укладення словників у Київ і Харків, вона продовжується і в Німеччині, Австрії, Польщі, Чехословаччині. Для цього періоду характерне застосування українського правопису 1929 р., лексичні одиниці набувають звичнішого для сучасного читача вигляду. Термінологічні одиниці проходять схвалення галузевими термінологічними комісіями, в деяких випадках помітна відмова від інтернаціоналізмів на користь питомої української лексики. Словникова стаття поступово набуває досконалішого оформлення, хоча окремі вади, неврахування факту, що словником можуть користуватися носії як німецької, так і української мови, подекуди ще зберігаються. На другому етапі було створено підґрунтя для розвитку української термінології і подальшого вдосконалення презентації словникового матеріалу в лексикографічних джерелах.

Ключові слова: лексикографія, загальномовний словник, термінологічний словник, двомовний словник, словникова стаття, лексична одиниця.

Natalia LYUBCHUK,
orcid.org/0000-0003-1178-3971
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) *Stiefmuetterchen1989@gmail.com*

STAGES OF DEVELOPMENT OF THE GERMAN-UKRAINIAN AND UKRAINIAN-GERMAN LEXICOGRAPHY IN THE 19TH – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article examines the origins of German-Ukrainian and Ukrainian-German lexicography and the peculiarities of its development in the nineteenth and first half of the twentieth centuries. It is established that this period can be divided into two stages: Stage 1 – mid-nineteenth century – 1918, Stage 2 – 1918–1949. The first stage was characterised by the publication of common-language dictionaries and dictionaries of legal terms in Western Ukraine, Germany, and Austria, which affected both the identification of the Ukrainian language as Ruthenian and the nature of lexical items: the Ukrainian part often contains the so-called «Iazychie» typical of the Ukrainian lands that were part of the Austrian and later Austro-Hungarian empires. The dictionary entry contains minimal grammatical characteristics in addition to the actual equivalents. The first attempt to bring Western and Eastern Ukrainian orthography closer was made by E. Zhelehivskiy (1886) and by V. Kmiczykevych (1912). These two dictionaries were a notable achievement of the first stage.

The second stage was characterised by the intensification of lexicographic work. I. Sharovolskyi's German-Ukrainian Dictionary (1929) was the first to be published in Eastern Ukraine. During this period, terminological dictionaries were

also published, mostly as projects or appendices to translated monographs. Despite the transfer of the main work on compiling dictionaries to Kyiv and Kharkiv, it continued in Germany, Austria, Poland, and Czechoslovakia. This period is characterised by the use of the Ukrainian spelling of 1929, and lexical items become more familiar to modern readers. Terminological units are approved by sectoral terminology commissions, and in some cases there is a noticeable rejection of internationalisms in favour of specific Ukrainian vocabulary. Dictionary entry is slowly becoming more complex, although some flaws, such as the failure to take into account the fact that the dictionary can be used by both German and Ukrainian speakers, still persist. At the second stage, the groundwork was laid for the development of Ukrainian terminology and further improvement of the presentation of vocabulary material in lexicographic sources.

Key words: *lexicography, general dictionary, terminology dictionary, bilingual dictionary, dictionary entry, lexical item.*

Постановка проблеми. В епоху активізації комунікації між представниками різних народів, носіями різних мов, особливого значення набуває якість лексикографічних джерел, покликаних полегшити як вивчення мов, так і переклад. Українська мова тривалий час перебувала в тіні російської, перекладачі і студенти доволі часто віддавали перевагу німецько-російським словникам як більшим за обсягом. Проте, чи можна вважати нормальною ситуацію, коли переклад здійснюється через третю мову, чи завжди в Україні обмежувалися шкільними словниками? Аналіз двомовних, зокрема німецько-українських, словників ранніх видань дозволить не лише познайомитися з історією лексикографії, а й дасть змогу як оцінити їх переваги й недоліки, так і врахувати при укладенні нових великих словників.

Аналіз досліджень. Огляду історії української лексикографії присвячені праці Б. Грінченка, А. А. Москаленка, Й. О. Дзензелівського, П. Й. Горещького, Л. Паламарчука, В. Дубічинського. Бібліографічний покажчик «Українська лексикографія XIII–XX ст.» Т. Кульчицької, виданий у Львові в 1999 році, містить значний за обсягом список одно-, дво- і багатомовних українських словників із зазначенням вихідних даних і мінімальних коментарів до окремих словників. Праця містить три частини: в першій подано списки словників як за типом, так і за мовою (для дво- і багатомовних), так і за галузевим спрямуванням (для термінологічних словників); в другій частині наведено рукописні словники, а в третій частині з теорії та історії лексикографії (Кульчицька, 1999). В 2020 р. в Києві вийшов друком бібліографічний покажчик Д. Пилипчука «Словники української мови: 1596–2018». Покажчик містить три розділи: «Книжкові видання в Україні: 1627–2018», «Книжкові видання в інших країнах світу: 1596–2018», «Окремі публікації в періодичних і продовжуваних виданнях та прикнижкові словники 1793–2018». Бібліографічні записи систематизовано за хронологією, в другому розділі також за країнами видання (Пилипчук, 2020). Витоки лексикографії описані в

посібнику О. Демської «Вступ до лексикографії» (Демська, 2010: 46–54).

Аналіз праць, присвячених дослідженню лексикографії, дає підстави стверджувати, що основну увагу в них приділено або принципам укладання словників загалом, або характеристичі окремих словників, як-от публікації І. Даценка (словники юридичної термінології) (Даценко, 2009), В. В. Грещука, Я. А. Барана (словник Кміцикевича) (Грещук, Баран, 2018). Окремі праці, що мають на меті дослідити історію лексикографії, не дають глибокого аналізу за певними парами мов.

Мета статті. Дослідити витоки німецько-української та українсько-німецької лексикографії і особливості її розвитку в XIX – першій половині XX століть.

Виклад основного матеріалу. Першим друкованим двомовним словником в Європі став італійсько-німецький словник “Vocabolista italiano-tedesco”, виданий у Венеції в 1477 р., а в Україні – словник Лаврентія Зизанія Густановського «Наука ку читаню, и розумѣню писма словенского: ту тыж о святой Тройци, и о вѣчловеченіи Господни», виданий в 1596 році. Значну роль у становленні української лексикографії відіграв церковнослов’янсько-український словник П. Беринди «Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе», виданий друкарнею Києво-Печерської лаври в 1627 р. Метою автора було полегшити читання слов’янських книг, пояснюючи церковнослов’янські слова тодішньою мовою українських письменників (Беринда, 1627: 3).

Традиція німецько-української лексикографії почалася в другій половині XIX ст., коли в 1867 році у Львові вийшов друком «Нѣмецко-русский словарь» Омеляна Патрицького. У вступі автор наголошує на нагальній потребі створення такого словника з огляду на те, що українську мову вживають переважно в побутовій сфері, а вислови, що виходять за її межі, запозичують зі словників інших мов (Патрицький, 1867: т. 1, III). Окремо в словнику наведено порівняння фонетичної і граматичної систем старослов’янської, української, російської і польської мов. У рецензії

на словник І. Верхатський критикував автора за значну кількість так званих кованих слів, поверховість порівняння з іншими мовами, неточність відповідників, помилки в німецькій мові, правопис, від якого пізніше відмовляється сам автор (Верхатський, 1875: 8–22). Крім того, рецензент наводить вимоги до повного словника, які і на сьогодні залишаються актуальними: 1) повний словник має містити 100 000–400 000 слів і більше; 2) слова слід подавати як з народної мови, так і вживані письменниками; 3) для слів з мови письменників слід наводити автора і цитати; 4) для слів, що вживаються лише в народній мові, зазначати місцевість; 5) словник має містити запозичені слова і необхідні терміни; 6) якщо вислів наявний в кількох мовах, слід наводити значення в усіх мовах (очевидно, такі пояснення були актуальними з огляду на багатомовність регіону); 7) запропоновані вислови мають бути прозорими і зрозумілими (тут слід зазначити, що в означений період українська мова на західноукраїнських землях проходила етап становлення, тому автори, зокрема словників, інколи самі утворювали слова і вислови). Важливим він також вважав створення перекладних словників з української мови іноземними (Верхатський, 1875: 4–7).

В 1886 році виходить друком «Малоруско-німецький словар» Євгена Желехівського. Словник містить 64 000 слів, саме для нього автор розробив український фонетичний правопис, що функціонував в Західній Україні до 1922 року, сприяв зближенню західноукраїнського і східноукраїнського правопису й «відіграв значну роль у поширенні нової української літературної мови в Галичині та витісненні з ужитку язичія» (Демський, 2004: 182–183). Проте слід зазначити, що, хоча словник містить слова, уживані як на заході, так і на сході України, значна кількість саме українських слів видається сучасному користувачеві незвичними і навіть незрозумілими.

В 1904 році в Чернівцях був виданий «Руско-німецький словар» Омеляна Поповича. У словнику наведено список українських слів з німецькими відповідниками без прикладів і джерел.

Наступним етапом стало видання в 1912 році в Чернівцях «Німецько-українського словаря» В. Кміцикевича і Спілки. Цей словник помітно відрізняється від попередніх тим, що автор добрав лексикографічний матеріал з праць не лише західноукраїнських, а й східноукраїнських авторів, як-от М. Уманець, Б. Грінченко, Е. Тимченко; з термінологічних праць; німецькомовний матеріал – з німецьких авторитетних словників, напр., *Deutsches Wörterbuch* von H. Paul 2. Aufl. (1908),

K. Schillers Handbuch der deutschen Sprache, 1. Teil: *Wörterbuch der deutschen Sprache*. 2. Aufl. herausgegeben von Dr. Fr. Bauer und Dr. Fr. Streinz (1905). В ході роботи над словником йому допомагали Ю. Кобилянський, В. Сімович, З. Кузеля та інші, саме тому автором словника зазначено не лише В. Кміцикевича, а й Спілку. Метою В. Кміцикевича було «із превеликого богатства мови подати що важніше, в життю більш потрібне, подати хоч небагато та по змозі живою, чистою мовою, не заганяючи ся за далеко на принадне поле непевних або й неконче щасливих, маловартних новотворів» (Кміцикевич, 1912: IX). Українські синонімічні відповідники німецьких слів автор розміщує в порядку від загальноукраїнських до регіональних, наводить усталені вислови, найнеобхідніші, на його думку, терміни. У словнику переважають апелятиви, оніми присутні лише в незначній кількості. У передмові німецькою мовою наведено короткий нарис про історію України, а окремою частиною – огляд української граматики.

Увагу привертає «Німецько-український словар», виданий спільно Галицькою Накладнею в Коломиї та Товариством «Друкарь» в Києві у 1918 році. Словник з'явився у період поживлення зв'язків між Німеччиною і молодою українською державою і був призначений для полегшення щоденного спілкування. Через поспіх і брак паперу були представлені лише найважливіші й найнеобхідніші слова [N. M., 1918: IV]. Окремою частиною наведено список неправильних дієслів з трьома основними формами й українськими відповідниками.

Окрім словників, у цей період публікують розмовники, як-от «*Ruthenisch-deutsches Gesprächsbuch*» С. фон Смаль-Стоцького (Берлін–Лейпциг, 1914), що має дві частини: перша – власне розмовник, друга – німецько-український словник.

Але раніше за згадані загальномовні словники у Відні в 1851 р. вийшов німецько-український словник правничих термінів “*Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. Von der Kommission für slawische juristisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe*” за редакцією Я. Головацького, Г. Шашкевича, Ю. Вислобоцького. Актуальність такого словника була зумовлена проголошенням у Конституції Австрійської імперії рівності всіх народів, визначенням в окремому указі від 02.04.1849 р. загальноприйнятих в країні мов (“*landesübliche*” Sprachen) і необхідністю опрацювання юридичної термінології всіма означеними мовами (Moser, 2002: 81–83, 88). За 40 років потому ця термінологія вже не задовольняла потреб укра-

інців, постало питання про оновлення словника. За цю роботу взявся К. Левицький. 1893 року у Львові вийшов «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних». Порівняльний аналіз цих словників подано у статті І. Даценка (Даценко, 2009). Друге, виправлене і доповнене, видання словника К. Левицького виходить у Відні в 1920 році вже під назвою «Німецько-український правничий словар / Deutsch-ukrainisches juridisches Wörterbuch». У передмові до другого видання автор зазначає, що терміни і вислови, що втратили своє первісне значення або вийшли з уживання, були вилучені й замінені новими; крім того, були враховані зміни правопису як німецького, так і українського (Левицький, 1920: VI–VII). В словнику зафіксовані нові терміни, відсутні в першому виданні (напр., *Klausel* *клявзуля*, *замітка*, *застереженє* (Левицький, 1920: 205). Проте і в цьому виданні залишаються терміни, ймовірно, скальковані з російських (напр., *Rechtsverhältnis* – *відношенє правне* (Левицький, 1893: 334), *правне відношенє* (Левицький, 1920: 308) – *правове відношення*, *правовідношення*; *правовідносини* (Шлоер, Соїко, 2003: 223) або ті, що були витіснені пізніше (напр. *Steuer* – *податок*, *дань*, *дача* (Левицький, 1893: 384; 1920: 356) – *податок* (Шлоер, Соїко, 2003: 251). Крім того, в обох виданнях німецькі іменники наведено без артиклів, що ускладнює його використання носіями української мови.

Особливістю цього періоду, принаймні до 1910 року, була ідентифікація української мови як руської (німецькою «Ruthenisch»). Причиною цього було місце видання і ідентифікація себе і своєї мови українцями, які жили в Західній Україні й відчували свою відмінність від українців на сході (Седляр, 2021). Проте вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть постало питання про зближення обох варіантів української мови, після 1910 року в усіх виданнях мову ідентифікують саме як українську.

Період 1920-х – 1940-х років характеризується помітним збільшенням кількості як загальномовних, так і термінологічних словників. Цей факт зумовлений хвилею українізації і становлення української мови як державної.

Серед загальномовних словників варто згадати такі:

1) Калинович В. Німецько-український словник із зазначенням граматичних форм. Львів, 1931;

2) Німецько-український підручний словник. Deutsch-ukrainisches Handwörterbuch. / Укл. Я. Ярема та ін. Львів, 1941;

3) Шаровольський І. Німецько-український словник. Харків, 1929;

4) Німецько-український словник / за редакцією І. В. Шаровольського. Київ, 1948;

5) Bilder-Wörterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse: Dreisprachen-Ausgabe: deutsch-russisch-ukrainisch-finnisch / herausgegeben von O. Borgmeyer; unter Mitarbeit des Osteuropa-Institutes zu Breslau. Breslau: Frankes Verlag, 1943.

6) Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch / Німецько-український словник. Українське видавництво. Krakau, 1941;

7) Nakonetschna Н. Deutsch-ukrainisches Taschenwörterbuch. Leipzig, 1939, 2. Auflage. Leipzig, 1941;

8) Rudnyčkyj Ja. Ukrainisch-deutsches Taschenwörterbuch. Leipzig, 1941.

9) Zeno Kuzela, Jaroslau Rudnyčkyj Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch / Кузеля З., Рудницький Я. Українсько-німецький словник. При співпраці Карла Г. Маєра. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1943. 1494 с.

Примітно, що словник І. Шаровольського був першим німецько-українським словником, виданим у Східній Україні.

В цей же час виходять термінологічні словники:

1. Друге видання словника К. Левицького (Німецько-український правничий словар / Deutsch-ukrainisches juridisches Wörterbuch. Відень, 1920).

2. Технічні словники:

– Секунда Т. Німецько-російсько-український словник термінів з обсягу механіки з українськими та російськими покажчиками. Київ, 1925;

– Kleines deutsch-ukrainisches technisches Wörterbuch / J. Žukowskyj unter Mitwirkung v. Z. Kuzela / Німецько-український технічний словник Й. Жуковського – З. Кузеля. – Königsberg; Berlin, 1943;

– Steinberg С., Othmer Н. Bilder-Wörterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse für die Maschinen-Industrie. Deutsch-Ukrainisch. Breslau, 1941.

3. Словники військової термінології:

– Pnytzkyj-Zankowysch Johann Deutsches und ukrainisches Fliegerwörterbuch / Німецький та український летунський словник. Berlin, 1939 (20000 слів в обох частинах);

– Pnytzkyj-Zankowysch Johann Deutsches und ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin, 1939 (40000 слів в обох частинах).

4. Лісотехнічний словник. Німецько-український. Подєбради, 1928.

Впадає в око, що хоча в цей період і починають видавати словники в Києві і Харкові, значна їх кількість виходить в Німеччині, Польщі і Чехії.

Словники 1920-х років невеликі за обсягом, напр., «Лісотехнічний словник» охоплює 3917 термінів, а «Німецько-російсько-український словник термінів з обсягу механіки» Т. Секунди, що був виданий як додаток до перекладу книжки Ляуенштайна «Механіка», лише 660. Перший словник вийшов за редакцією Лісової Термінологічної Комісії при Агрономічно-Лісовім Факультеті Української Господарської Академії в Подєбрадах, другий – за редакцією Технічного Відділу Інституту Української Наукової Мови Всеукраїнської Академії Наук. В обох словниках терміни пронумеровані, словник Т. Секунди має три розділи: власне німецько-російсько-український словник і два покажчики, російський і український, в яких поряд із терміном зазначено номер під яким його можна знайти у першій частині. Словникова стаття містить мінімум інформації: термін із зазначенням роду для німецьких іменників і український відповідник; в «Лісотехнічному словнику» зазначено також наголос українських термінів, для назв рослин – латинську назву, за наявності підвидів їх подано в одній статті (напр., 2372 *Pappel, f* (*Populus L.*) – *тополя*, а. *schwarze P. (P. nigra)* – *чорна т., осокір*). У словнику Т. Секунди наведено варіантні відповідники, причому рекомендовані комісією стоять без дужок, а не рекомендовані в дужках (напр., 647 *Zentrifugalpendelregulator, m* – *хитунний (маятниковий) регулятор*; 68 *Bewegung (f), relative oder scheinbare* – *відносний (релятивний) рух*). В окремих випадках помітна відмова комісії від інтернаціоналізмів і схожих з російськими термінів, як у наведених прикладах, проте в інших випадках, навпаки, перевагу віддано інтернаціоналізмам (напр., 198 *Gesetz (n) der Trägheit* – *закон інерції (безвладу)*). В «Лісотехнічному словнику» подекуди помітний вплив німецької мови (напр., 2159 *Matte, f* – *мата, рогожка*; 2371 *Papierholz, n* – *папіровий кругляк*; 2376 *Parzelle, f* – *дільниця, парцеля*). Очевидно, що термінологія в ці роки лише формувалася, пізніше значна кількість термінів змінилася, що характерно також для правопису, порівняймо: 2368 *Pacht, m (sic)* – *оренда* («Лісотехнічний словник», рід німецького іменника тут помилковий), *аренда* – *die Pacht* (В. Калинович «Німецький самовчитель», Львів, 1931); *Pacht (Pachtung)* – *аренда, політе* (при самих ґрунтах) (Левицький, 1920: 278).

1930-і роки ознаменувалися виходом двох словників військової термінології І. Ільницького-

Занковича. Автор словника в 1921–1922 роках був членом термінологічної комісії для інтернованих формувань УГА в м. Йозефов, яка працювала над укладанням українського військового словника, проте з політичних міркувань словник виданий не був. Після виходу «Російсько-українського словника військової термінології» Якубських в 1928 р. взявся за оновлення і доповнення наявної словникової бази, що і зумовило створення двох словників. Керуючись принципом «Один народ – одна мова», автор застосовує правопис, прийнятий у 1929 р. і відмовляється від локалізмів галицького та емігрантського життя (Hnytzkyj-Zankowytch, 1939a: «Від автора»: 1–3). Проте подекуди свідомо українізує окремі термінологічні інтернаціоналізми (напр., *Flugboot n* – *човнолітак, водолітак (гідролітак)*; *Fahrtmesser m* – *їздомір (спідометр)*). Словники побудовані за алфавітно-гніздовим принципом, що робить їх використання доволі зручним. Хоча більшість українізованих термінів Ільницького-Занковича не прижилися, словник можна використовувати дотепер, якщо не йдеться про терміни, що позначають сучасні види озброєнь.

На початку 1940-х років у Німеччині виходять «Німецько-український кишеньковий словник» Г. Наконечної і «Українсько-німецький кишеньковий словник» Я. Рудницького. Словник Я. Рудницького був укладений на основі покажчика до «Підручника української мови (для німців)» і містив 4000 найважливіших слів, тут був застосований український академічний правопис 1929 р., німецький правопис спирається на Duden 1938 р. Обидва словники були перевидані кілька разів впродовж 1940-х рр. В 1943 р. у видавництві Otto Harrassowitz виходить друком «Українсько-німецький словник». З. Кузели і Я. Рудницького за співпраці Карла Г. Маєра. Планувалося, що словник міститиме 250 000 слів, які вживалися як в повсякденному житті, так і в літературі, науці, техніці, освіті і т. ін. На жаль, кількість слів у вихідних даних не зазначена, але обсяг словника становить 1494 сторінки. Словникова стаття окрім німецьких відповідників містить мінімальні граматичні дані (напр., рід іменників, закінчення родового відмінка українського слова, першої і другої особи однини українського дієслова), похідні від українського заголовного слова та їх німецькі відповідники. Автори застосовують правопис 1929 року; подекуди відчувається вплив німецької мови (напр., *absolv|é|nt (a) m* – *Absolvent*; *~ u|vá|tu (-v|ú|u, -v|ú|eu)* – а *absolvieren*; *білянс (- y) m* – *Bilanz f*). Як видно з прикладів, наголос зазначено лише для українських слів; крім того,

якщо рід іменників в обох мовах збігається, в словниковій статті наведено лише одну позначку; тоді як для іменників різного роду – дві, такий підхід до оформлення словникової статті ускладнює використання словника. Подекуди простежується неузгодженість між заголовним словом і похідними, як напр., *стро́йка (-ки) f – Bau m*, проте *стро́йний (-на, -не) – schön gekleidet, aufgeputzt, prächtig* (Kuzela, Rudnyskyj, 1943: 1238). Обидва слова розміщені в одній статті, але *стро́йний* є радше похідним від *стро́їти – an-ziehen, -kleiden, (auf)putzen, schmücken, zurechtmachen*. На сьогодні *стро́йка* в значенні «будівництво» вважається русизмом. Словник був двічі перевиданий, в 1983 і 1987 роках.

Завершує цей період видання в 1948 році в Києві Німецько-українського словника за редакцією І. В. Шаровольського.

Висновки. Розвиток німецько-української й українсько-німецької лексикографії в XIX – першій половині XX століття можна розділити на два етапи: 1) середина XIX ст. – 1918 р.,

2) 1918–1949 рр. Кожен етап має певні особливості як в плані лексичного матеріалу, так і в плані типів словників і місця видання: якщо для першого етапу характерне видання загальнономовних словників в Західній Україні, Німеччині, Австрії; з термінологічних словників були представлені лише правничі, то на другому етапі розширюється як спрямування термінологічних словників, так і географія видання (Україна, Німеччина, Австрія, Польща, Чехословаччина). Притаманне для словників першого етапу «язичіє» витісняється питомою українською лексикою. Словникові статті поступово набувають досконалішого оформлення, хоча окремі вади, неврахування факту, що словником можуть користуватися носії як німецької, так і української мови, подекуди ще зберігаються. На другому етапі було створено підґрунтя для подальшого розвитку як української мови загалом, так і термінології різних галузей, так і вдосконалення презентації словникового матеріалу в лексикографічних джерелах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беринда П. Лезиконъ славеноросскій и именъ тлькованіе. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1627. 244 с.
2. Верхатский И. Кілька слів о Словарі О. Патрицького. 1875. 32 с.
3. Грещук В. В., Я. А. Баран «Німецько-український словар» В. Кміцикевича і Спілки в історії українсько-німецької лексикографії. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. № 4(40) – 2017, 3(47) – 2018. С. 67–72.
4. Дащенко І. Дві пам'ятки української юридичної лексикографії – словник Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe та «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністративних» К. Левицького. 2009. 6 с. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43669/08Dat senko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.02.2024)
5. Демська О. Вступ до лексикографії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
6. Демський М. Т. Желехівський Євген Ієронімович. *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 182–183.
7. Желеховский Є. Малоруско-німецький словар / Żelechowski E. Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch. Львів, 1886. Т. 1 – 592 с., (Желеховский Є., Недільський С.): Т. 2 – С. 593–1117.
8. Кміцикевич В. і Спілка Німецько-український словар. Чернівці, 1912. 672 с.
9. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. Бібліографічний покажчик. Львів, 1999. 359 с.
10. Левицький К. Німецько-український правничий словар / Deutsch-ukrainisches juridisches Wörterbuch. Відень, 1920. 494 с.
11. Н. М. Німецько-український словар. Коломия-Київ / N. M. Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch. Kolomea-Kyjiw, 1918. 380 с.
12. Патрицький О. Нїмецько-руський словарь / Partyckij E. Deutsch-ruthenisches Handwörterbuch. Львів: 1867. Т. 1 – 459 с., т. 2 – 388 с.
13. Пилипчук Д. Словники української мови: 1596–2018: бібліографічний покажчик. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2020. 1072 с.
14. Седляр О. «Ми австрійські русини, північні тірольці»: національна ідентичність галицьких австрорусинів / *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)*. Львів: Логос, 2021. С. 60–86.
15. Шлоер Б., Сойко І. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / Заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева. Київ: Український центр правничих студій, 2003. 464 с.
16. Pnytzkyj-Zankowytch Jo. Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin: Verlag Bernard & Graefe, 1939a. 507 S.
17. Pnytzkyj-Zankowytch Jo. Deutsches und Ukrainisches Fliegerwörterbuch / Німецький та український летунський словник. Berlin: Verlag Bernard & Graefe 1939b. 217 S.
18. Kuzela Z., Rudnyskyj Ja. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch. Unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. / Українсько-німецький словник. За співпраці Карла Г. Маєра. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1943. 1494 с.

19. Moser M. Prüfsteine des Austroslawismus: das „allgemeine Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich“ und die „juridisch-politische Terminologie für die slawische Sprachen Oesterreichs“. *Crossroads of cultures: Central Europe*. Pospíšil, Ivo (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, pp. 75–129.

REFERENCES

1. Berynda P. (1627) *Leksykon slavenorosskyi i imen tolkovanyie*. [Slavonic-Ruthenian lexicon and explanation of names]. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry. 244. [in Church Slavonic and Old Ukrainian].
2. Verkhatskyi I. (1875) *Kilka sliv o Slovari O. Patrytskoho*. [A few words about O. Patrycki's dictionary]. 32. [in Ukrainian].
3. Greshchuk V. V., Baran Ya. A. (2017, 2018) “Nimetsko-ukrainskyi slovar” V. Kmitysevycha i Spilky v istorii ukrainsko-nimetskoj leksykohrafii [«German-Ukrainian Dictionary» by V. Kmitysevych and the Union in the history of the Ukrainian Lexicography] *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo – The Carpathian Bulletin of the National Science and Technology School. Word*. № 4(40), 3(47). 67–72. [in Ukrainian].
4. Datsenko I. (2009) *Dvi pamiatky ukrainskoi yurydychnoi leksykohrafii – slovnyk Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. Deutsch-ruthenische Serahat-Ausgabe ta «Nimetsko-ruskyi slovar vysloviv pravnychykh i administratsyinykh» K. Levytskoho*. [Two monuments of Ukrainian legal lexicography are the Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. Deutsch-ruthenische Seragat-Ausgabe and K. Levytskyi's German-Ruthenian Dictionary of Legal and Administrative Expressions]. 6. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43669/08Datsenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
5. Demska O. (2010) *Vstup do leksykohrafii*. [Introduction to Lexicography]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. 266. [in Ukrainian].
6. Demskyi M. (2004) *T. Zhelekhivskiy Yevhen Ieronimovych*. [Zhelekhivskiy Yevhen Ieronimovych]. *Ukrainska mova: entsyklopediia – Ukrainian language: encyclopaedia / NAS of Ukraine, Potebnia Institute of Linguistics, Institute of the Ukrainian Language; editors: V. M. Rusanivskiy (co-chair), O. O. Taranenko (co-chair), M. P. Ziabluk and others*. 2nd edition, revised and supplemented. Kyiv: Bazhan Ukrainian Encyclopaedia Publishing House. 182–183. [in Ukrainian].
7. Zhelekhovskiy Ye. (1886) *Malorusko-nimetskyi slovar. / Želechowski E. Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch*. [Ukrainian-German Dictionary]. Lviv. V. 1 – 592, (Zhelekhovskiy Ye., Nedilskiy S.): V. 2 – 593–1117. [in Ukrainian and German].
8. Kmitysevych V. i Spilka (1912) *Nimetsko-ukrainskyi slovar*. [German-Ukrainian Dictionary]. Chernivtsi. 672. [in German and Ukrainian].
9. Kulchytska T. (1999) *Ukrainska leksykohrafia XIII–XX st. Bibliografichni pokazhchyk*. [Ukrainian lexicography of the thirteenth and twentieth centuries. Bibliographic index]. Lviv. 359. [in Ukrainian].
10. Levytskyi K. (1920) *Nimetsko-ukrainskyi pravnychy slovar / Deutsch-ukrainisches juridisches Wörterbuch*. [German-Ukrainian legal dictionary]. Vienna. 494. [in German and Ukrainian].
11. N. M. (1918) *Nimetsko-ukrainskyi slovar / N. M. Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch*. [German-Ukrainian dictionary]. Kolomyia-Kyiv. 380. [in German and Ukrainian].
12. Patrytskyi O. (1867) *Nemetsko-ruskyi slovar / Partyckij E. Deutsch-ruthenisches Handwörterbuch*. [German-Ruthenian Dictionary]. Lviv. V. 1 – 459, V. 2 – 388. [in German and Ukrainian].
13. Pylypchuk D. (2020) *Slovnky ukrainskoi movy: 1596–2018: bibliografichni pokazhchyk*. [Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018: Bibliographic index]. Kyiv: Prosvita. 1072. [in Ukrainian].
14. Sedliar O. (2021) “My avstriiski rusyny, pivnichni tiroltsi”: natsionalna identychnist halytskykh avstrorusyniv [«We are Austrian Rusyns, North Tyroleans»: the national identity of Galician Austro-Rusyns] / *Rus, Malorossia, Ukraina: halytski ukrainski u poshukakh vlasnoho imeni (XIX – persha polovyna XX stolit) – Rus, Malorossia, Ukraine: Galician Ukrainians in Search of Their Own Name (19th – first half of the 20th centuries)*. Lviv: Lohos. 60–86. [in Ukrainian].
15. Shloer B., Soiko I. (2003) *Nimetsko-ukrainsko-rosiiskiy komentovanyi slovnyk z administratyvnoho prava*. [German-Ukrainian-Russian Commentary Dictionary of Administrative Law] / Edited by B. Schloer and Y. Zaitsev. Kyiv: Ukrainian Centre for Legal Studies. 464. [in Ukrainian].
16. Ilyntzkyj-Zankowytsh Jo. (1939a) *Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch* [German and Ukrainian military dictionary]. Berlin: Verlag Bernard & Graefe. 507. [in German].
17. Ilyntzkyj-Zankowytsh Jo. (1939b) *Deutsches und Ukrainisches Fliegerwörterbuch / Nimetskyi ta ukrainskyi letunskyi slovnyk* [German and Ukrainian aviation dictionary]. Berlin: Verlag Bernard & Graefe. 217. [in German and Ukrainian].
18. Kuzela Z., Rudnyckij Ja. (1943) *Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch. Unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. / Ukrainsko-nimetskyi slovnyk. Za spivpratsi Karla H. Maiera*. [Ukrainian-German Dictionary. With the cooperation of Karl G. Mayer]. Leipzig: Otto Harrassowitz. 1494. [in Ukrainian and German].
19. Moser M. (2002) *Prüfsteine des Austroslawismus: das „allgemeine Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich“ und die „juridisch-politische Terminologie für die slawische Sprachen Oesterreichs“*. [Touchstones of Austro-Slavism: the «General Imperial Law and Government Gazette for the Empire of Austria» and the «Legal and Political Terminology for the Slavic Languages of Austria»]. *Crossroads of cultures: Central Europe*. Pospíšil, Ivo (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. 75–129. [in German].